

33. Η Μακρόνησο είναι πλαζ όχι κάτεργο...

ΕΓΡΑΨΕ ΕΝΑΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ

Η ΜΑΚΡΟΝΗΣΟ φαίνεται απ' το Λαύριο. Είναι μακρόστενη, άδεντρη, λίγα κατσίκια φέρνουνε το χειμώνα. Δεν ήξερε κανείς καλά καλά τ' όνομά της. Στον πρώτο πόλεμο φέρανε άρρωστους αιχμαλώτους, πεθάνανε, καθώς και πρόσφυγες είναι θαμμένοι που τους φέρνανε για απολύμανση, όπου υπάρχει χώμα βρίσκονται πάνω πάνω τα κόκαλά τους.

Στο 47 στείλανε πρώτα πρώτα όσους φαντάρους μαζέψανε με την επιστράτευση που ήτανε επί κατοχής Ελασίτες. Ως το 48 είχε γίνει επίσημο στρατόπεδο για φαντάρους και αξιωματικούς αριστερούς, τους ξεχωρίζανε παντού, ήτανε τότε πάνω από 25.000.

Στην αρχή είπανε το στρατόπεδο «Τάγματα Σκαπανέων». Έπειτα την είπανε «Μονάδα Εκπαιδευτική». Εμείς μέσα δεν ξέραμε τίποτα, σιγά σιγά κι εμείς καταλαβαίναμε τα επίσημα ψέματα, κέρδιζαν καιρό οι βασανιστές. Περνά πολύ διάστημα ώσπου να μαθευτεί στον έξω κόσμο η αλήθεια. Κι εμείς όπως είπα δεν ξέραμε ούτε το σύστημά τους εξ αρχής. Είχανε φέρει Άγγλους «ειδικούς» και «συμβούλους», άλλους φανερούς κι άλλους άορατους! Αυτοί παρακολουθήσανε πρώτα πρώτα το διαχωρισμό, στο Α' τάγμα ρίχνανε τους ομολογημένους αριστερούς και κομμουνιστές που δεν κάναν' αποκήρυξη. Στο Β' και στο Γ', οι «αμφίβολοι» κι οι καινούριοι.

Στο πρώτο (Α') ζούσανε οι κρατούμενοι αδερφικά, περήφανα. Το ηθικό τους καλό. Τους άλλους τους πιέζανε με τιμωρίες και στέρηση νερού. Ακούγανε αναγκαστικά, συντεταγμένοι και σε παράταξη ομιλίες «αναμορφωτικές». Ύστερα το σύστημα τούτο δεν τους έφτανε. Ξεδιαλεχτήκανε οι πιο σκληροί βασανιστές και φύλακες κι άρχισε η τρομοκρατία αδιάκοπη, παραμεριστήκανε τα προσχήματα και τα προηγούμενα κριτήρια.

Το Φεβρουάριο έφυγε ο Διοικητής του Α΄ τάγματος –τον λέγανε καλό, σηκώσανε και τις οικογένειες των αξιωματικών. Βγήκε διαταγή συνάμα να μεταφερθούνε 750 κρατούμενοι απ' το Α΄ τάγμα στο Γ΄. Αυτοί αρνηθήκανε να υπακούσουνε, δεν θέλανε να εξομοιωθούνε. Λοιπόν τους αφήσανε τάχα.

Στις 29 Φεβρουαρίου απόγευμα καινούρια διαταγή να συγκεντρωθεί το Α΄ τάγμα στο θέατρο, κάπου 5.000 άντρες. Όταν μαθεύτηκε ανησυχήσαμε πως κάποιο κακό ετοιμάζουνε. Κατά το μεσημέρι πάνω στο λόφο, πάνω απ' το θέατρο μια ομάδα Αλφαμίτες άρχισε να ρίχνει ριπές στο σωρό με τ' αυτόματα. Ξαφνιαστήκανε οι φαντάροι, στην αρχή δεν καταλάβανε, βλέπουνε χάμω χτυπημένους, φωνάζουνε «μας σκοτώνουνε». Σαν έπαψαν να ρίχνουν, οι φύλακες μαζέψανε τραυματίες καμιά τριανταριά και 8 νεκρούς. Εμείς από μακριά κάτι ακούσαμε. Τα μαθαίναμε άκρες μέσες έπειτα. Όσα μάθαμε τα γράφω εδώ, δεν είναι μόνο δικά μου. Εγώ ήμουνα στο Β΄. Εκείνο το ίδιο βράδυ ο Διοικητής πέρασε απ' τις σκηνές κι έλεγε πως η επίθεση με πυρά έγινε αυθαίρετα και θα τιμωρηθούνε όσοι τη διατάξανε. Κύριος υπεύθυνος ήτανε ο λοχαγός Καρδαράς, έτσι μάθαμε πως λέγεται. Ωστόσο οι κρατούμενοι φαντάροι που διαμαρτυρηθήκανε στο Διοικητή κι όσοι παρουσιάστηκανε που τους ζήτησε να του εξιστορήσουνε ό,τι έγινε, τους περάσανε στρατοδικείο. Έτσι τους διαλέγανε, τους δικάζανε.

Την 1η Μαρτίου αυτοί του Α΄ δε βγήκανε απ' τις σκηνές και κηρύξανε απεργία πείνας –επειδή κινδύνευε η ζωή τους. Τότε στη βορινή άκρια του νησιού η Διοίκηση κάλεσε στα όπλα τη φρουρά, έβγαλε ανακοίνωση πως το Α΄ τάγμα στασίασε σκόπευε να καταλάβει το νησί, να σφάξει αξιωματικούς και φρουρούς. Μοιράσανε τότε σ' όλους αυτόματα και ρόπαλα, βλέπουνε απ' τις σκηνές άξαφνα κατηφορίζουνε μπουλούκια και ανάμεσα ρίχνουνε και βγάνουνε άγριες φωνές. Οι κρατούμενοι άοπλοι φαντάροι βγαίνουνε απ' τις σκηνές, τρέχουνε προς τη θάλασσα. Την ίδια ώρα παρουσιάστηκε μια τορπιλάκατος, κόβει βόλτες. Έπειτα πλησιάζει και φωνάζει με τηλεβόα: «Έλληνες στρατιώτες –στασιαστές δεν επιτύχατε να καταλάβετε το νησί, αποτύχανε τα σχέδιά σας. Και

τώρα τελευταία στιγμή σας συγχωρούμε, όποιος υπογράψει δήλωση, θα σωθεί». Μέσα ήτανε όπως μάθαμε ο «ειδικός» συνταγματάρχης Μπαϊραχτάρης που είχε κάνει και στα στρατόπεδα της Μέσης Ανατολής, έμπιστος και σύνδεσμος των Άγγλων. Μόλις σώπασε ο τηλεβόας αρχίσανε από μέσα τα πολυβόλα και γαζώνουνε την ακρογιαλιά. Σ' όλο το μάκρος της οι άοπλοι φαντάρτοι ανάμεσα σε δυο φωτιές. Άλλοι πέφτουνε πρηνηδόν άλλοι τρέχουνε πίσω από καμιά πέτρα. Μερικοί στριμωγμένοι σε κάτι βράχους αρχίσανε να τραγουδούνε, ακούγεται: «Απ' τα κόκαλα βγαλμένη». Δε μάθαμε πόσοι σκοτωθήκανε. Οι εφημερίδες γράψανε πως «στη στάση» σκοτώθηκαν 17 και τρυματιστήκανε 30. Εμείς υπολογίσαμε ως 200. Μερικοί πνιγήκαν πέφτοντας στη θάλασσα. Την άλλη μέρα που φύσηξε ο καιρός έβγαλε η θάλασσα τέσσαρες. Επίσης μερικούς που βρεθήκανε ξεμοναχιασμένοι στις σκηνές, τους βάζανε το πιστόλι στο κεφάλι, τους ζητήσανε δήλωση και τους εκτελέσανε την ίδια στιγμή.

Όσοι δεν υπογράψανε ήτανε στην αρχή 2.500, έπειτα μείνανε 1.000, έπειτα 600. Φέρανε σύρμα και τους κλείσανε. Το σύρμα τούτο ακούστηκε για τα μαρτύριά του. Κάθε νύχτα μπαίνανε μέσα οι Αλφαμίτες και δέρνανε. Όλο και λιγοστεύανε αυτοί που δεν κάνανε δήλωση. Στο τέλος μείνανε καμιά 200σαριά για δείγμα, τους δείχνανε από μακριά στους επίσημους επισκέπτες.

Το Γ τάγμα είχε στην αρχή όνομα για πιο καλό, δε σκοτώθηκε κανείς με όπλο, στέλνανε κει όσους υπογράψανε καθώς και όσους φέρνανε καινούριους. Τώρα όμως αρχίζουνε το βασανιστήριο της «έμπρακτης μετανοίας», οι μορφωμένοι δηλαδή θα κάνουνε ομιλίες με «περιεχόμενο εθνικό». Κι οι πιο απλοί θα γίνουνε βασανιστές στους άλλους να κάνουνε δηλαδή μεταβολή να γυρίσει ο εαυτός τους ανάποδα.

Οι καινούριοι που ξεμπαρκάρουνε απ' το βενζινόπλοιο βλέπουνε συναδέλφους φαντάρους στη γραμμή που χουγιάζουνε ή χειροκροτούνε αναλόγως τι διαταγή δώσει ο αξιωματικός. Έπειτα ο αξιωματικός τους μιλά: «Έλληνες φαντάρτοι είστε παιδιά παραπλανημένα, το κράτος σαν πατέρας θα σας φέρει στον ίσιο

δρόμο και σαν πατέρας έχει το δικαίωμα να τιμωρεί. Εδώ και μεις τιμωρούμε και βάζομε όλους στον ίσιο δρόμο. Γι' αυτό πρώτα πρώτα σας το λέμε καθαρά, πρέπει να υπογράψετε». Ύστερα τους αφήνουνε ν' ακούσουνε απ' τους παλιούς τα συστήματα και τα καθέκαστα ύστερα τους συγκεντρώνουνε και ρωτούνε πάλι ποιι θα υπογράψουνε. Στις αρχές υπογράφουνε λίγοι. Τότε ξεδιαλέγουνε 5 ως 10 τους διατάζουνε να γδυθούνε κι οι Αλφαμίτες τους αρχίζουνε με τα ρόπαλα, ώσπου πέφτουνε αναίσθητοι. Τους περιχύνουνε βρόμικα νερά, μισοανοίγουν τα μάτια και πάλι τους αρχίζουνε, τους σηκώνουνε σαν πεθαμένους. Μερικοί πριν τους ξεδιαλέξουνε από αλληλεγγύη και μανία γδύνουνται κι αυτοί φωνάζουνε «χτυπάτε και μας φασίστες», όμως οι Αλφαμίτες δεν χάνουνε τη σειρά. Όποιος φωνάξει πως υπογράφει τον ξεχωρίζουνε, του λένε και μπράβο. Αυτό γίνεται μέρα και νύχτα. Πολλές φορές πέφτουνε στις σκηνές με χουγιατιά και μαστίγια και τους μεταφέρουνε στις παράμερες ρεματιές για πιο τρομοκρατία και πάλι ξύλο ή την υπογραφή. Σου βάζουνε μπροστά σου όπου βρεθείς από μια κόλλα πότε άγραφτη και πότε μισογραμμένη έτοιμη σε τσαλακωμένα χαρτιά όπως τύχει.

Το καλοκαίρι του '48 πολλοί πνιγήκανε απ' το Γ' τάγμα, οι περισσότεροι ήτανε οι σκοτωμένοι απ' το ξύλο και τους ρίχνανε στη θάλασσα. Πολλούς τους κατεβάζανε οι Αλφαμίτες στη θάλασσα δεμένους και τους βουτούσανε το κεφάλι, το ξαναβουτούσανε ώσπου να φωνάζουνε «υπογράφω». Πολλοί χάνανε τις αισθήσεις τους δεν μπορούσανε να φωνάζουνε. Τα κουφάρια που έβγαζε η θάλασσα τα βλέπαμε από μακριά, στα κλεφτά, δε μιλούσαμε. Τον Ιούνιο πνιγήκανε πάνω από 100. Το πρωί διαβάζανε αναφορά «διαγράφονται της δυνάμεως του λόχου οι τάδε, τάδε διαπιστωθέντος του θανάτου λόγω πνιγμού». Αυτό ήτανε. Μερικοί προσπαθήσανε να γλιτώσουνε κολυμπώντας, μα δεν ακούστηκε να το επέτυχε κανένας.

Δεν ήτανε τρόπος να φυλαχτείς απ' το ξύλο και μετά τη δήλωση· κάθε ώρα και στιγμή αγγαρίες, κουβάλημα της πέτρας, ξεχέρσωμα κλαριά, ξεφόρτωμα και μεταφορές και γύρω γύρω οι

Αλφαμίτες, όποτε τους κάνει κέφι διατάζουνε: «Φωνάξτε ζήτω η Αναμόρφωση, ζήτω ο βασιλιάς». Καμιά φορά κανέννας εξαντλημένος ή φρενιασμένος που του σάλεψε το μυαλό έπεφτε χάμω και δεν ήθελε να σηκωθεί. Τότε φέρνανε οι φύλακες κανένα τσουβάλι και φέρνανε λουριά και φωνάζανε τρέχοντας «στη θάλασσα», φώναζε και το τρομοκρατημένο πλήθος, άκουες μια βουή.

Κάποιος δικός μας μορφωμένος είπε μια φορά που βρεθήκαμε μαζί στη σκηνή μας ότι τέτοιοι βασανισμοί με πρόγραμμα δεν έχουνε γίνει ποτέ στην ιστορία της Ελλάδας από κανέναν τύραννο. Είχανε σκοπό να ξεφτελίζεται ο άνθρωπος από μέσα του, να γίνεται κουρέλι. Διάβαζε ο αξιωματικός, εμείς σε παράταξη: «Εδώ μια εφημερίδα της Αθήνας γράφει πως σας δέρνουμε, είναι αλήθεια;» «Όχι, όχι ψέματα». Αυτό έπρεπε να φωνάξουμε, αυτό φωνάζαμε. «Σε ξένη εφημερίδα γράφουνε πως με τη βία κάνατε δήλωση κι αποκηρύξατε...» «Ψέματα, ψέματα...» δηλαδή ο κρατούμενος να τον στήνεις με το κεφάλι κάτω, μαρτύριο κι αυτό. Κι όλα τούτα διδασκαλίες των Άγγλων, όπως τις εφαρμόζανε στις δικές τους φυλακές. Άλλο δεν έμενε σ' εμάς να γίνουμε αναισθητοί στο ξύλο, στο ψέμα για να μη μας ξεκάνουνε, δεν είναι ούτε κι αυτό εύκολο. Εγώ έκανα δήλωση μα μου σπάσανε το δεξί μου χέρι, έσκυψα μια φορά να ξεφύγω το μαστίγιο που με χτυπούσε κατακέφαλα ένας σκοπός. Ήμουνα φορτωμένος ένα τσουβάλι γλιστρίδα έπεσα. Στο ιατρείο μού το κολλήσανε στραβά, μόνο πέντε μέρες πως ξεκουράστηκα.

Στο Γ τάγμα έπειτα ήρθε διοικητής ένας Σγούρας και είπε πως θ' απαγορέψει να δέρνουνε. Οι φαντάροι όμως της Κοκκινιάς τον ξέρανε, διοικούσε τσολιάδες την εποχή της Κατοχής υπό τους Γερμανούς, έκαψε κόσμο. Τότε είχανε φέρει τρεις καινούριους κρατούμενους, τον Τάσο δημοσιογράφο του «Ρίζου» και δυο άλλους. Τους περιόρισε ο Σγούρας σε μια σκηνή. Εκεί τους πηγαίνανε μια караβάνα φαΐ και νερό μέρα παρά μέρα ένα παγούρι. Και το λίγο αυτό δεν προλαβαίνανε να το βάλουνε στο στόμα, τους το παίρνανε, ήρθανε γίνανε σκελετοί. Μέρες και βδομάδες περάσανε και δεν υπογράφανε ήτανε ξαπλωμένοι, δε μιλούσανε. Ο Σγούρας

έδωσε διαταγή και τους δέσανε όρθιους σε μια κολόνα τσιμεντένια. Ήτανε απ' τα πιο σκληρά μαρτύρια, τους έλιωσε ο ήλιος όλη μέρα, ήρθε η νύχτα τους κοκάλωσε. Ο Τάσος Δήμου τους λέει: «Θα υπογράψω». Τον καθήσανε στη γης. Πήρε 2-3 αναπνοές και πάλι λέει: «Δεν υπογράφω». Τον ξαναδέσανε και βάσταξε άλλη μια μέρα. Και την άλλη νύχτα υπόγραψε. Δεν τους έφτανε όμως τέτοια υπογραφή λένε. Τον πήγανε πάλι στην κολόνα που ήξερε, άμα ξέρεις τι θα τραβήξεις η αγωνία είναι διπλή, ώσπου να γίνει αρχή, έπειτα κοιτάς τι ξαλάφρωση, όποια παραμικρή ξαλάφρωση θα βρεις, ένα δάχτυλο του ποδαριού, ένα χέρι κάπως που θα μετακινήσεις... Φέρανε τώρα λόχους κι ο διοικητής σα θεατρίνος και δολοφόνος συνάμα λέει: «Βλέπεις; Ζητήσανε οι φαντάροι τούτοι να δείξουνε την περιφρόνησή τους, ήρθανε να σε φτύσουνε...» Και περνούνε κατά τριάδες φτύνανε και σαλεύανε τα χείλια κι ο διοικητής σα σκύλος άφριζε «να βλέπω σάλιο, να βλέπω σάλιο...» Έπειτα τον σηκώσανε, χάθηκε. Άμα τους λύνανε το κορμί τους ήτανε πρησμένο τόπους τόπους ύστερα σε λίγη ώρα μέσα σουρώνανε, σα ν' αδειάζανε. Κι ο ήρωας εμποροπλοίαρχος Δημήτριος Τατάκις άντεξε την κολόνα 26 μέρες, ύστερα τον πήγανε σε μια σκηνή μα το βράδυ τον σηκώσανε δεν ξανακούστηκε.

Όποτε λαβαίνανε σήμα πως θα 'ρθουνε ξένοι επίσημοι, κανείς υπουργός δίνανε διαταγές κι όπως πλησίαζε η βενζινάκατο είχανε ξεδιαλεχτεί μερικοί προσκυνημένοι πέφτανε στη θάλασσα και τους προαπαντούσανε από μεγάλο ενθουσιασμό. Κι αυτοί λέγανε: «Η Μακρόνησο είναι πλαζ όχι κάτεργο...» Ύστερα είχανε αφήσει βρύσες ανοιχτές και τρέχανε, περνούσανε φαντάροι και γεμίζανε παγούρια. Τις άλλες μέρες μια κούπα τη μέρα στη διανομή. Αν αργούσε η υδροφόρα η μια γίνεται μισή. Κάναμε και χωρίς καθόλου. Οι ξένοι επιθεωρούσανε και τα «έργα πολιτισμού», το Διοικητήριο, το θέατρο χτισμένα με αναγκαστική δουλειά, τα ξεροκήπια και το γεφύρι που για να γίνει μεγάλο φαρδύνανε πρώτο το ξερό χαντάκι να φαίνεται σα ρέμα. Δεν ξέρω πώς ελπίζαμε ότι κάποιο μάτι φτάνει και παρακεί, πως θα υποπτευθεί τους θεομπαίχτες να ρωτήσει τίποτα και να μάθει την

αλήθεια. Όμως κανένας δεν είδε δεν ήθελε και να ιδεί. Έμεινε η ταμπέλα «εκπαιδευτήριο» μια τετραετία.

Κι όλο να πληθαίνουν οι τρελοί, άλλοι να χάνουν τη φωνή, άλλοι να ξεφωνίζουν, άλλοι στριγγλίζουν: «Δεν κάνω», άλλος «κάνω, κάνω, φέρτε μου πολλές δηλώσεις». Ένας μπήκε στο εκκλησάκι που το προεκτείναμε κι αυτό, έβαλε χάμω τα κονίσματα κατά σειρά και τους μιλούσε: «Ντροπή σας, είσαστε και άγιοι και δεν κάνατε ούτε μια δήλωση...» Τον αφήσανε αμέσως αυτόν, η τρέλα του εθνικόφρονη. Έπειτα όμως πριν τον μεταφέρουν απ' το νησί τον έπιασε άλλη αγωνία, έλεγε στους συναδέλφους του «δεν είπα τίποτα, δεν έκανα κακό... αχ με πιστεύετε; αχ δε με πιστεύετε...» ζάρωσε χάμω κι έκλαιγε. Μάθαμε πως δεν έζησε αμέσως άμα πήγε στο χωριό του πέθανε. Από ασθενείς και λιγοστούς συγγενείς μαθεύτηκε λίγο λίγο η αλήθεια, είχανε στείλει στο 406 στρατιωτικό μερικούς και στο Δημ. Ψυχιατρείο. Μάλιστα όταν πιάσανε φέρνανε και κληρωτούς, φέρνανε απ' τα Γιούρα και ανήλικους κρατούμενους. Τους ανέλαβε αυτούς κάποιος αντισυνταγματάρχης Σούλης, τότε πολλοί απ' αυτούς προσπαθούσανε ν' αυτοκτονήσουνε, καταπίνανε κομματιασμένα κουτάλια μολυβένια, κομμάτια γυαλιά. Τελειώσανε και το χτίριο του Νοσοκομείου για να μη στέλνουνε αλλού. Αρχές του '49 όλα τα χτίρια έτοιμα για να μεταφέρουνε κι από τ' άλλα νησιά πολλές χιλιάδες πολιτικούς εξορίστους και γυναίκες απ' το Τρίκκερι, έφτασε το καταραμένο νησί τις 40.000 –και ειδικές φυλαγές για πολιτικούς καταδίκους.

34. Εντέλλεται ο διοικητής

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΕΦΕΔΡΟΣ ΓΡΑΦΙΑΣ
ΠΟΥ ΥΠΗΡΕΤΟΥΣΕ ΣΤΗ ΜΑΚΡΟΝΗΣΟ

ΗΡΘΕ ΣΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΙΑΤΑΓΗ: «Προκειμένου να μεταχθούν αύριον, ημέραν... και ώραν... οι αρχηγοί του ΕΛΑΣ εκ των ΣΦΑ εις το Δ' τάγμα εντέλλεται ο διοικητής του τάγματος όπως παραταχθούν οι άνδρες και προβούν ούτοι εις αυθορμήτους αποδοκιμασίας».

Ο λοχαγός διάβασε τη διαταγή, την αφήνει και φεύγει. Εμένα με είχαν τότε σε υπηρεσία γραφική. Ο υπολοχαγός την διαβάζει και την αφήνει. Την ώρα που έγραφε η διαταγή βρέθηκαν παραταγμένοι ως 5.000 άνδρες –τόσους είχε τότε το τάγμα– με 2 επιλοχίες επικεφαλής.

Απ' τη στροφή του χωματόδρομου φανήκανε οι αρχηγοί αξιωματικοί και καπετανέοι, όλοι φορτωμένοι τις αποσκευές τους, πρώτος ο επιτελάρχης του Άρη συνταγματάρχης Νίκος Π. με τη γενειάδα, βαστούσε και ραβδί, περπατούσε αργά, πλησιάζουνε, χαιρετούν καλόκαρδα «γεια σας παιδιά» δεν ακούστηκε απάντηση. Το ίδιο κι ο Σαράφης κι άλλος κι άλλος δεν άνοιξε κανένα στόμα βουβαμάρα, τόσοσ κόσμος σα μαρμαρωμένος. Άξαφνα ένα παράγγελμα, μια στριγγλιά «προσοχή». Κι όλα τα ποδάρια κραπ κραπ εσμίξανε, άγνωστο ποιος έδωσε το παράγγελμα, τα κορμιά σταθήκανε κλαρίνο, τα μάτια κοιτάζουνε κατάματα τους ΕΛΑΣΙΤΕΣ αρχηγούς, έτσι σταθήκανε οι 5.000 κρατούμενοι μα και φρουροί όσο περνούσανε, περάσανε, κανείς δε φώναξε «ανάπαυσις», άχνα δεν ακούστηκε, μοναχοί τους διαλυθήκανε, δε γίνηκε ανάκριση, ούτε τιμωρήθηκε κανείς.

35. *Εντροπή και ασέβεια*

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΕΝΑΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ

ΚΑΙ ΤΩΡΑ όταν ο δρόμος με φέρνει προς τα κει, στο χτίριο του Στρατοδικείου της οδού Ακαδημίας, μου προκαλεί τρόμο κι αισθάνομαι διάθεση να τρέξω στο απέναντι πεζοδρόμιο και να χαθώ. Στο πεζοδρόμιο τούτο και μέσα στις αίθουσες πέρασαν τόσοι δικοί μας αγωνιστές. Κι από κει τραβούσαν οι καταδικασμένοι στο Μεταγωγών και στο Γουδί για εκτέλεση. Θυμούμαι τη δίκη των φυματικών της «Σωτηρίας» και άλλων Σανατορίων, τους κατηγορούσαν πως μαζί με τους αντάρτες θα μπαίναν στην Αθήνα να την κάψουν.

Στις 7 το πρωί ήρθαν τρία μεγάλα καμιόνια-κλούβες κι εμείς κάναμε τόπο να περάσουνε οι δικοί μας με τους χωροφύλακες. Ήτανε δεμένοι με χειροπέδες, οι γυναίκες άδετες. Ανεβαίναν τις σκάλες αργά, δυο δυο κι οι χωροφύλακες μας σπρώχναν κι έβριζαν σαν πλησιάζαμε για να τους δώσουμε φρούτα κι ό,τι άλλο. Δυο γριές ξεφώνισαν: «Θε μου, τα παιδιά μας λιώσανε σα λαμπάδες». Κι ένας γέρος, καλοντυμένος και σοβαρός με σκληρό κολάρο που θα δικάζαν την άρρωστη εγγονή του φώναξε: «Εντροπή και ασέβεια».

Οι χωροφύλακες με τους υποκόπανους χτυπούσαν, οι μυστικοί έσπρωχναν και σπρώχναμε. Ύστερα με τη σειρά έναν έναν πρώτα μας ψάχνανε, παίρνανε στοιχεία και μπαίναμε στην αίθουσα του δικαστηρίου.

Η αίθουσα η δική μας είχε νούμερο 3, στις άλλες δικάζαν άλλους με τις ίδιες κατηγορίες.

Τους κατηγορούμενους τους βάλαν στο αριστερό μέρος, μπροστά οι άντρες πίσω οι γυναίκες, εμείς το ακροατήριο ήμασταν όρθιοι πίσω από τα κάγκελα και κάναμε φασαρία, θέλαμε να δούμε τους δικούς μας.

Κι οι χωροφύλακες επίσης κι αυτοί δώσ' του να μας βρίζουν.

Είχαν πια τοιμαστεί όλα, οι δικηγόροι μίλησαν με τους δικαζόμενους. Μπροστά σε κάτι μικρά τραπέζια ο γραμματεύς, ένας χοντρός υπολοχαγός μ' εγγλέζικα καλοκαιρινά ρούχα έφερε ένα χοντρό φάκελο, την δικογραφία. Σε λίγο ύστερα από μικρή σιωπή, μπήκαν οι στρατοδίκες. Ήτανε πέντε, τρεις μεγάλοι ασπρομάλληδες, οι άλλοι δυο νεότεροι. Ο βασιλικός επίτροπος ήρθε τελευταίος. Ο πρόεδρος χτύπησε το κουδούνι. Διάβασε πρώτα τα ονόματα των κατηγορουμένων και τους ρωτούσε αν έχουν συνήγορο. Ανάμεσα στα ονόματα ήταν και κάποιος «απών». «Πού είναι αυτός;» ρώτησε ο πρόεδρος. «Πέθανε στη φυλακή». Ακούστηκε μια φωνή από το ακροατήριο: «Αχ!» Μα ο πρόεδρος συνέχισε το διάβασμα.

Κατόπι ο γραμματέας διάβασε το «κατηγορητήριο». Το διάβασμα κράτησε τρεις ώρες. Εμείς οι συγγενείς προσπαθούσαμε ν' ακούσουμε. Ο βασιλικός επίτροπος κουνούσε το κεφάλι του κι έριχνε απειλητικές ματιές, πίνοντας από το ποτήρι του γουλιές γουλιές νερό. Ύστερα άμα τέλειωσε η ανάγνωση του κατηγορητηρίου ο πρόεδρος κάλεσε τον πρώτο μάρτυρα κατηγορίας, τον μοίραρχο Κ. Έβαλε το χέρι του στο Ευαγγέλιο κι ορκίστηκε. Κράτησε η κατάθεση άλλες τρεις ώρες. Είπε πως είναι όλοι φανατικοί Εαμίτες και Κομμουνιστές, πως πήραν μέρος οι περισσότεροι στον ΕΛΑΣ και μίλησε με λύσσα ιδιαίτερη για τις γυναίκες. Ύστερα απ' αυτόν ήρθαν άλλοι της Ασφάλειας Κηφισιάς και είπαν ξεχωριστά για την «δράση» του καθενός. Όταν τέλειωσαν οι καταθέσεις των αστυνομικών η ώρα είχε περάσει τις δώδεκα, μεσάνυχτα. Την άλλη μέρα διαβάσαμε στις εφημερίδες πως η ενοχή των κατηγορουμένων απεδείχθη ήδη με τις συντριπτικές καταθέσεις των αστυνομικών.

Την δεύτερη μέρα της δίκης, περισσότερος κόσμος περιμένει όξω για να μπει. Μπήκαν όμως λιγοστοί.

Η δίκη άρχισε την ίδια ώρα στις εννιά. Σήμερα θα καταθέσουν οι μάρτυρες «υπερασπίσεως». Φωνάζει ο πρόεδρος τα ονόματα. Δέκα ονόματα και κανένας δε φάνηκε. Τέλος, ήρθε ένας για μια

κοπέλα. Τον ρωτάει ο πρόεδρος αν την ξέρει την κοπέλα κι αυτός απάντησε πως ήταν το καλύτερο κορίτσι της γειτονιάς κι έτρεχε μαζί με τη μάνα της κάνοντας πολλά καλά. Ο βασιλικός επίτροπος τον διακόπτει: «Πώς μια κοπέλα που 'ταν στο ΕΛΑΣ ήταν καλή;» Ο μάρτυρας απάντησε: «Πώς; Τα καλύτερα παιδιά και τα κορίτσια ήταν στην ΕΠΙΟΝ». Έγινε μεγάλη φασαρία. Κι ο βασιλικός επίτροπος λέει: «Πώς τολμάνε να 'ρχονται εδώ να υπερασπίζονται τους προδότες;»

Ήρθαν ακόμη δυο τρεις και δεν τους άφησαν να πουν ούτε δυο φράσεις. Είχαμε κι εμείς έναν μάρτυρα για τον αδερφό μας, είχε έρθει από το πρωί όμως τον χάσαμε, δεν τον άφησαν να μπει στην αίθουσα. Έγινε λίγη διακοπή κι άρχισε η απολογία των κατηγορουμένων.

Πρώτος απολογήθηκε ένας φοιτητής της Ιατρικής. Του είπε ο πρόεδρος την κατηγορία. Αυτός απολογήθηκε γρήγορα κι είπε η μόνη κατηγορία γι' αυτόνε και τους άλλους είναι γιατί πολέμησαν τους Γερμανούς και τους προδότες.

–Για τους αντάρτες τι έχεις να πεις;

–Είναι πατριώτες σαν εμάς και τους κυνηγάνε οι φασίστες!

Απολογήθηκαν κι άλλοι, αναφέρανε πως πολέμησαν τον εχθρό στα βουνά και στις πόλεις. Κι ο δικός μας είπε πως πολέμησε και τραυματίστηκε στην Αλβανία, ύστερα και στην Αντίσταση. Όλοι ήταν σοβαροί, λιγόλογοι. Απολογήθηκαν ύστερα οι γυναίκες. Ήταν όλες καθαρωντυμένες, σεμνές, λιγόλογες κι αυτές.

–Τι θέλατε εκεί, μ' αυτούς, άρρωστες κοπέλες εσείς, λέει σε μια ο πρόεδρος.

–Εκεί ήταν η θέση μας..., του απάντησε αυτή. Ήταν καθαρίστρια του σανατορίου. Τελευταία απολογήθηκε μια μικρή. Την είχε χαρακτηρίσει η Ασφάλεια για πολύ φανατική κι «επικίνδυνη».

Όταν σηκώθηκε αυτή ν' απολογηθεί έγινε μεγάλη ησυχία. Όταν άρχισε να λέει τη δράση της στην Κατοχή, πετάχτηκε η μάνα της, έσπασε τη ζώνη των χωροφυλάκων, προχώρησε κοντά στα εδώλια, γονάτισε κι άρχισε να προσεύχεται. Κρατούσε κι

ένα μικρό κόνισμα της Παναγίας. Δυο χωροφύλακες πήγαν να την τραβήξουν, αυτή αντιστάθηκε κι ο πρόεδρος είπε:

–Αφήστε την, μάνα είναι...

Η κόρη μιλά με θάρρος πέφτουν οι λέξεις σα σφαίρες που χτυπούνε, ο πρόεδρος τα 'χει χαμένα, εμείς κλαίμε, οι χωροφύλακες κατακίτρινοι. Ακούγεται κι η φωνή της γριάς: «Κύριε, Κύριε συχώρεσε τους αμαρτωλούς».

Ύστερα από το επεισόδιο τούτο δεν έγινε συνεδρίαση το απόγευμα.

Την άλλη μέρα μίλησε ο βασιλικός επίτροπος. Είπε για την «προδοσία» και ιδιαίτερα πάλι χτύπησε με λύσσα τις γυναίκες. Πρότεινε διάφορες ποινές και για τρεις πρότεινε θάνατο.

Μίλησαν δυο μέρες οι δικηγόροι και βγήκε η απόφαση: «Σε θάνατο οι τρεις κι άλλοι σε βαρειές καταδίκες». Δεν εκτελέστηκε κανένας γιατί έγινε, εδώ κι έξω, κινητοποίηση για τη σωτηρία τους. Πολύς κόσμος συγκινήθηκε, ακόμη και πολιτικοί αντίπαλοι.

36. Και πάλι ξήλωνε το μυαλό της, έκοβε την επαφή

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ

ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ, απόγεμα ήταν η ώρα που κάναμε λίγες βόλτες. Κάθε μέρα της φυλακής είναι το ίδιο καλούπι. Χτυπά η πρωινή καμπάνα 7 ή 8, μας βγάζουνε απ' τους θαλάμους ως το μεσημέρι. Έπειτα κλείδωμα. Εκείνες τις ώρες που μας ανοίγουνε γίνονται οι δουλειές: Να πλυθούμε, να πλύνουμε, σκούπισμα, σφουγγάρισμα, διάδρομοι, αποχωρητήρια. Γίνεται κατανομή και μεταξύ μας, μοιράζουμε τις βαρειές και τις πιο εύκολες αγγαρίες. Κι έπρεπε να τα προλάβουμε όλα, δική μας ευθύνη να 'ναι όλα συγυρισμένα, όλα μας τα ρούχα τα πράματα λάμπανε. Αν προλαβαίναμε κάναμε και στην αυλή καμιά βόλτα. Η αυλή έχει στη μέση έναν φοίνικα και στις πλευρές μια σειρά νεραντζιές. Τ' απόγεμα πάλι μας βγάζουνε 3 ως 5 το χειμώνα, 4 ως 7 καλοκαίρι.

Εκείνο τ' απόγεμα φέρανε μια κοπελίτσα, φορούσε άσπρο μπλουζάκι φαινότανε μικρή. Μια ποινικιά τη βοηθούσε με τα δέματα που σήκωνε και μας λέει: «Δική σας είναι» δηλαδή πολιτική. Πήγαμε κοντά, ήταν σα χαμένο πουλί. Οι νεοφερμένες έτσι τα χάνουνε. Αυτή όμως δεν άνοιγε το στόμα. Είπε μόνο πως έχει κάνει 8 χρόνια σ' επαρχιακή φυλακή. Και πως «εδώ είναι καλά...»

Εμείς την ταχτοποιήσαμε σε θάλαμο, της δώσαμε ράντζο. Σ' εποχές ομαλές εμείς είχαμε την ευθύνη. Μας είπε πως ήταν δικασμένη σε θάνατο. Το ράντζο της στήθηκε μπρος μπρος, ήτανε κανονισμός αυτό, για τις θανατοποινίτισσες, ευκολία. Τις τραβούσαν μια κι έξω δεν έμενε απόσταση και ώρα για κλάματα κι αποχαιρετισμούς.

Εμείς ρωτούσαμε συχνά τη νεοφερμένη να μάθουμε κάτι περισ-

σότερο, δε θύμωνε, μας κοίταζε ήσυχα μα και δε μιλούσε. Πέρασαν πολλοί μήνες ώσπου μάθαμε πως ο άντρας της σκοτώθηκε στο δεύτερο αντάρτικο σ' ενέδρα. Δε μας είπε τίποτα για παιδί. Μια φορά η Διεύθυνση ξεδιάλεξε από μας 18 «επικίνδυνες» και την Αργυρούλα μαζί, τις κλείσανε στο «Επικινδυνείο», η θέση τους δηλαδή βαριά.

Στην 4άδα που τρώγανε μαζί εκείνη δεν αποτελείωνε ποτέ τη μερίδα της, δυο τρεις μπουκιές στο στόμα και τις κατάπινε. Δεν της άρεσε και τίποτα, μίζερη. Έτσι φανερώθηκε λίγο λίγο η αρρώστια της. Δεν τη ζήτησε και κανείς στο επισκεπτήριο, δεν έλαβε ποτέ δέμα, ούτε μιλούσε για συγγενείς.

Μια μέρα τη φωνάξανε στο επισκεπτήριο. Τεντώθηκε πάνω στο ράντζο, κοκάλωσε, την κατεβάσαμε σχεδόν άθελά της. Την περίμενε κάτω η αδελφή της, πρώτη φορά ήρθε, της βαστούσε πολλά φρούτα. Μας είπε ύστερα και για το παιδί της, το 'χανε βάλει, λέει σε Ορφανοτροφείο. Μια μέρα τύχαμε στο επισκεπτήριο μαζί, στο μεταξύ της είχαν φέρει το παιδί, ένα μακρύ αδύνατο αγόρι ως 8 χρονώ, της μιλούσε όμως με θάρρος, «τώρα να πάμε και στον πατέρα...», έτσι τους έλεγε, αφού βρέθηκε η μάνα γύρευε και τον πατέρα του, τραβούσε τη θεία να φύγουνε.

Ύστερα της δώσανε χάρη, κατέβηκε από θάνατο σε ισόβια. Έστειλε η θεία το παιδί, η ώρα περασμένη, έπιασε αυτό χτυπούσε την κλεισμένη πόρτα με χέρια και με πόδια: «Θέλω να τη δω, θέλω να της το πω...» Ξεσηκώθηκε το προσωπικό, συγκινήθηκε ο αρχιφύλακας, ανοίξανε. Δεν κατεβάσανε την ίδια μα κατέβηκε η δική μας θαλαμάρχισσα, του μίλησε πίσω απ' τη σίτα κι ησύχασε. Την άλλη μέρα έγινε κι η τελετή. Έρχεται ο Εισαγγελέας με απόσπασμα στρατιωτικό διαβάζει τη Χάρη μπρος στον κατάδικο, το απόσπασμα παρουσιάζει όπλα επίσημα. Η Αργυρούλα κατάχλωμη κι αμίλητη.

Όμως η κατάστασή της βάραινε. Απ' το λίγο που έτρωγε τώρα δεν άγγιζε καθόλου φαΐ. Με τράβηξε παράμερα και μου είπε μυστικά πως της ρίχνουνε στο φαΐ της δηλητήριο. Την πιάσαμε πρώτα με το καλό: «Το ίδιο φαΐ δεν τρώμε όλες; Πάρε το δικό μου

πιάτο...» Καμιά φορά καταλάβαινε, μας έλεγε απελπισμένα: «Προσπαθώ, προσπαθώ σας πιστεύω...» Και πάλι ξήλωνε το μυαλό της, έκοβε την επαφή, έμενε κουκουλωμένη απ' το κεφάλι στο ράντζο της, άδικα τη μαλώνουμε την καλοπιάνουμε, μια νεκρή. Άμα ξεθόλωνε μας έλεγε δειλά δειλά «καλημέρα». Έπιανε κανένα κέντημα. Ήτανε χρυσοχέρα ό,τι εργόχειρο έπιανε το 'κανε τέλειο, το 'χε διπλωμένο σε καθαρό μαντίλι, ατσαλάκωτο, τα δάχτυλά της κρύα κοκαλένια.

Ο Ψυχίατρος είχε διατάξει μεταγωγή στο Ψυχιατρείο. Το θέλαμε και μεις, η παρουσία της διατηρούσε κάποιο φόβο. Τη νύχτα με τη σειρά τη φυλάγαμε. Κάθε αρρώστια και αναταραχή στη φυλακή χτυπά πολλούς, όπως κι η καλή διάθεση, πολλούς μαζί, ολόκληρο το θάλαμο. Καμιά φορά έπρεπε να φανούμε σκληρές για να μην απλωθεί το βογγητό, ας πούμε ή το ξεφωνητό.

Ένα μεσημέρι την πήρα σηκωτή, έφερε αντίσταση, πρώτη φορά έβγαζε φωνάρες. Η φυλακή ανάστατη. Κάτω την περίμενε η αδελφή και τ' αχώριστο παιδί. Άμα τους είδε κάπως ησύχασε, μπήκανε στην κλούβα μαζί. Μετά ένα διάστημα που μας την ξαναφέρανε κι ο νους της ήταν κάπως ξάστερος μου είπε: «Τι το τραβούνε και το παιδί, με βλέπει σε τέτοιο χάλι...» Δεν έλεγε τίποτα για το Τρελοκομείο.

Από τους έξω πήραμε πληροφορίες για το Τμήμα Κρατουμένων. Δυο δυο οι άρρωστες σ' ένα κρεβάτι, κουρελιασμένες. Συναμεταξύ τους, μας λέγανε, δεν χτυπιούνται, οι φύλακες όμως δέρνουνε.

Την πηγαίναν και τη φέρνανε 2-3 φορές από φυλακή σε Ψυχιατρείο κι από Ψυχιατρείο σε φυλακή, θεραπεία διπλή... Αυτό βάσταξε οχτώ χρόνια.

37. Τα μάτια του λάμπανε. Τα δικά μου τρέχανε

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΝΟΣΟΚΟΜΑ

ΗΜΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ, είχα έρθει για την υγεία μου. Ο αδελφός μου στην πατρίδα. Ήταν παράνομος. Από παιδί, μικρός είχε την ιδεολογία του. Παρακολουθήσαμε κι εμείς. Ένα βράδυ έφυγε απ' το σπίτι και είπε στη μητέρα πως θα λείψει αρκετές μέρες. Άλλο τίποτα. Έπειτα έλαβα εγώ μήνυμα να τον συναντήσω σ' ένα φιλικό σπίτι. Πήγα. Με συμβούλεψε να πάω στην Αθήνα και να μην ανησυχώ, να φροντίσω την υγεία μου. Ήμουνα προφυματική, χωρίσαμε.

Στην Αθήνα διάβαζα με αγωνία τις εφημερίδες. Παρακολουθούσα τις συλλήψεις στις επαρχίες. Άνοιξη του 48. Έτρεμα και κρύο πολύ, νύχτα διάβαζα εφημερίδες.

Εκεί διάβασα τη σύλληψή τους: «Κατόπιν συστηματικών ερευνών» ότι συνελήφθησαν εντός «παράνομου τυπογραφείου». Μου κόπηκε η ανάσα. Είπα μέσα μου «πάει τον χάσαμε».

Όλοι θέλανε να με ησυχάσουν. «Αφού είναι ζωντανός κάτι θα γίνει, θα τρέξουμε».

Αμέσως πρώτο πράμα είπα θα χρειαστούμε χρήματα, να βρω δουλειά, ήμουνα νηπιαγωγός. Με πήρανε σε ιδιωτικό οικοτροφείο. Δούλευα 20 ώρες. Τους είπα: «Δεν θέλω άδειες τώρα, να μου δώσετε άδεια όταν θα μου χρειαστεί αργότερα». Ήταν συμφέρον γι' αυτούς. Ξέρανε και δεν ξέρανε την αλήθεια.

Ένας οικογενειακός φίλος μας, άρρωστος, ασυρματιστής, που συναντηθήκαμε τυχαία μια μέρα, μου παραστάθηκε πολύ. Έμαθε από άλλους πατριώτες πως τους είχανε πιάσει με προδοσία. Είπαν πως θα δικαστούνε στην Αθήνα. Ήτανε πάνω από 50 κατηγορούμενοι, τυπώνανε παράνομο τύπο σε μια ερειπωμένη στέρνα.

Κάνανε μέσα κει 4-5 μήνες. Τους κυκλώσανε τους καλέσανε να βγούνε ή θα ρίξουνε χειροβομβίδες. Έπειτα τους γυρίσανε στα χωριά έτσι άσπρους, ελεεινούς απ' το σκοτάδι κι απ' την αφαγιά. Θέλανε να τους ξεφτελίσουνε, μα δεν ακούστηκε βρισιά πουθενά. Βουβάθηκε ο κόσμος. Άλλη καμιά είδηση δεν είχα λάβει, ούτε γράμμα.

Ξαφνικά πήρε τηλεφώνημα μια ξαδέρφη μου απ' τη φυλακή πως τους έχουν φέρει και παρακαλούσε πολύ να τον επισκεφθώ το συντομότερο. Αυτή 'τανε δεξιά. Του έστειλε δικηγόρο. Το πρώτο που ρώτησε ήταν αν ήμουν εγώ ζωντανή, ανησυχούσε. Είχε ακούσει, λέει, πως πέθανα. Τον καθησύχασε ο δικηγόρος, είπανε και για την υπόθεση.

Την άλλη μέρα πήγα. Πήρα άδεια απ' τη δουλειά, ξεκίνησα βιαστική, μ' έπνιγε η λαχτάρα. Όμως δεν είχα θεωρημένη ταυτότητα. Μ' έπιασε τρεμούλα έξω απ' την φυλακή. Αφήνανε και μπαίνανε μέσα ένας ένας. Περίμενα προς το τέλος. Η έρευνα που κάνανε ήτανε πολύ αυστηρή. Τι να κάνω; Αποφάσισα να μη φανερώσω καθόλου ταυτότητα. Τους παρακαλώ.

—Άστε την κι αυτή μια ματιά, έχει βγει από σανατόριο», είπε μια γυναίκα. Έτσι το 'πε δεν με 'ξερε. Μ' αφήσανε. Περνώ τη μεγάλη αυλή και τρέχω. Ακούω τ' όνομά του. Τον βλέπω πίσω απ' τα σίδερα. Ήταν κατάχλωμος, σαν άσαρκος. Τα μάτια του λάμπανε. Τα δικά μου τρέχανε. Με κοιτάζει, κάνει να χαμογελάσει.

—Τι κλαις; Δεν το περίμενα, κάνε κουράγιο αδελφούλα!

—Δεν το θέλω που κλαίω...

Είχε σταθεί δίπλα του κι ο φίλος μας ο άλλος τυπογράφος. Γυρίζω να του μιλήσω και κείνου. Δε βρίσκεις λόγια τέτοιες ώρες. Τους ρώτησα για τη δίκη. Δεν ξέρανε πότε θα οριστεί. Τους είπα πως θα φροντίσω για δικηγόρο.

—Να βρήτε μέσα, μόνον αυτό έχει σημασία, μου είπανε. Κι ό,τι κάνετε θα το κάνετε για τους 4 συγκατηγορουμένους στην ίδια υπόθεση, να το ξέρεις είμαστε 4. Τα κεφάλια μας κινδυνεύουνε. Αυτό να 'χεις υπόψη σου, ολωνών μας τα κεφάλια. Τους είπα «καλά» με τρεμάμενα χείλια.

Τον είδα 4-5 φορές. Πήγα και άλλες τόσες κι έφυγα δεν τα κατάφερα να μπω, τύχαινε πολύ άγριος ο φρουρός στην πύλη. Έτρεμα, μας βρίζανε άσκημα.

Μια φορά μ' αφήνουνε με τους τελευταίους. Τρέχω, τρέχω. Μ' αρπά ένας δεσμοφύλακας, «για ποιον πας; Α, για τους άτιμους αυτούς τους αμετανόητους». Ένας όμως άλλος με βαθμό με λυπήθηκε. Λογοφέρανε οι δυο τους, με πήγε μέσα τούτος ο καλός. Φώναξε το Βαγγέλη, μισάνοιξε η σιδερένια πόρτα, έβγαλε ο Βαγγέλης το χέρι να του δώσω το δεματάκι που βαστούσα κι εγώ του το άρπαξα και το φίλησα. Με κοίταξε καλά καλά, δε με μάλωσε.

Μιαν άλλη φορά μου 'πε πως έχει κάτι ποιήματα θα τα παραδώσει στο γραφείο να τα πάρω από κει, «έχεις κάθε δικαίωμα να τα ζητήσεις, ακούς θα σου τα δώσουνε, δεν έχω άλλο τίποτα, να πας εξάπαντος». Μα εγώ δεν είχα το θάρρος, δεν πήγα. Έπιασα φρόντιζα με φίλους και για να βρούμε χρήματα.

Έπειτα τους πήγανε σ' άλλη φυλακή. Όταν πήγα εκεί τον ήβρα πολύ ταραγμένον. Είχα βρεθεί εκεί μ' έναν παπά χωριανό μας, ήτανε και τα 2 του πόδια σπασμένα. Πολέμησε και κράτησε με το δικό του οπλοπολυβόλο ολόκληρο απόσπασμα μια μέρα και μια νύχτα. Είχε ταμπουρωθεί στο βουνό. Πληγώθηκε βαριά, τον πιάσανε και του κάνανε μαρτύρια.

Έπειτα τους πήγανε στη Μακρόνησο. Μου φάνηκε σαν καλό σημάδι. Έτρεξα εδώ εκεί μήπως μου επιτρέψουν επισκεπτήριο. Τίποτα, με κοροϊδεύανε 2 μήνες. Μα και φοβόμουνα χωρίς ταυτότητα.

Μάθαμε πως θα δικαστούνε σύντομα. Από την αγωνία ούτε να φάω ούτε να κοιμηθώ. Πώς θα βρω λεπτά, πώς θα βρω δικηγόρο; Μου 'δωσε η φίλη που με φιλοξενούσε 2 λίρες χρυσές. Είχαμε από πριν άλλες δύο. Μα χρειάζονται πολλές. Μαζέψαμε σε 10 μέρες 14 λίρες. Πήγα σ' έναν δικηγόρο δεξιό, μα ήτανε καλός, μας σεβάστηκε. Δε συμβούλεψε για δήλωση. Μας γέλασε όμως κάποιος άλλος δικηγόρος, τάχα πως είχε γνωριμίες. Γελάστηκα, την τελευταία στιγμή μας παράτησε. Ήθελε να του φέρουμε δήλωση, τι να κάνουμε, δεν ξέραμε. Κάποιος πήγε σ' έναν ανώτερο

αξιωματικό που είχε φίλο, στρατοδίκη, αυτός είπε πως αργήσαμε. Τα λέγανε αυτά όλα για να μείνει πάνω μας η ευθύνη.

Τους φέραν από τη Μακρόνησο ξαφνικά. Την παραμονή πήρα γράμμα του και μια μικρή φωτογραφία, είχα μεγάλες ελπίδες. Η ξαφνική μεταγωγή δε μου φάνηκε καλό σημάδι. Περίμενα 4 μέρες έξω απ' των Μεταγωγών πρωί απόγευμα να τον δω. Τους ψάχναμε κι άλλες 4 μέρες από φυλακή σε φυλακή. Βαστούσαμε ό,τι μπορούσαμε να τους ψουνίσουμε, κανένα φρούτο, κανένα κομμάτι τυρί, δεν τους βρίσκαμε χαλνούσανε. Και δεν είχαμε λεπτά καθόλου. Μας δώσανε όμως τα ρούχα τους πριν μας αφήσουνε να τους δούμε. Εμείς πια, τα πλύναμε, τα σιδερώσαμε, τους ετοιμάσαμε σα γαμπρούς. Τέλος μας είπανε πως αύριο αρχίζει η δίκη τους και τους έχουν πάει στου Αβέρωφ.

Πήγαμε απ' τις 5 το πρωί και περιμέναμε. Κόσμος πολύς. Μεγάλη η δίκη. Πάνω από 50 κατηγορούμενοι. Αρχίσανε βγαίνανε απ' την πόρτα. Οι χωροφύλακες με τα όπλα έτοιμα, μπρος και πίσω. Είναι δεμένοι δύο δύο. Τρέχομε να χυθούμε να τους δούμε. Σπρωξιές, κοντακιές. Μια στιγμή τον είδα μου φάνηκε σα μάρτυρας, σα φευγάτος κιόλας. Είπα εκείνη τη στιγμή «δε θα τον γλιτώσουμε». Κάποια φίλη μου με τράβηξε, «πάμε, πάμε». Τι κάνομε τώρα;

—Εσύ δε θα 'ρθεις, μου λέει, θα πάω εγώ. «Θα περιμένω εδώ ώσπου να τους φέρουνε πίσω».

Έμεινα, πήγε αυτή στο Στρατοδικείο, είχε θάρρος. Κάθε πρωί εγώ κατέβαινα έξω απ' τη φυλακή. Βάσταξε η δίκη τους 22 μέρες. Τις πιο πολλές φορές τους πετύχαινα, τους έβλεπα καθώς τους βγάζανε. Άλλοτε τους τραβούσανε βιαστικά. Είδα τον παπά με τα πληγωμένα ποδάρια, δε μπορούσε να σταθεί τον βοηθούσανε οι δικοί μας με τις χειροπέδες.

Στο Στρατοδικείο δεν μπορούσα να μπω χωρίς ταυτότητα. Μου 'λεγε τα νέα η Στ... Όλον τον καιρό αυτόν νύχτα μέρα μαζί τον περάσαμε. Έξω απ' τη φυλακή κι έξω απ' το δικαστήριο ήτανε μαζεμένοι δικηγόροι και γινότανε παζάρι με συγγενείς για να σώσουνε δήθεν τον δικό τους άνθρωπο. Άλλοι γυρεύανε πολλά.

Τους πιστεύανε και τρέχανε να τα εξοικονομήσουνε. Πουλούσανε ό,τι είχανε, άλλοι γυρεύανε λίγα, είδα και 200 δραχμές να παίρνουνε, θέλανε να ελπίζουνε.

Μου λέει ένας: «Είσαι του τάδε η αδελφή;» Για να μάθει τι διαθέτω. Πετιέται όμως κάποιος άλλος: «Μην κοπιάζετε και μην ξοδεύετε, αυτός την άλλη βδομάδα θα πάει για το Γουδί». Αυτά γινόντανε.

Όταν βγήκε η απόφαση, 4 το πρωί μέρα Σάββατο, εμείς περιμέναμε αποβραδís στα σκαλιά έξω απ' το Πανεπιστήμιο. Τα παιδιά πηγαίνανε στο Στρατοδικείο κι ό,τι γινότανε μας το λέγανε. Τέλος ο Μήτσος, ο ένας απ' τους δυο μού το μισό 'πε πως βγήκε απόφαση θανατική με μοιρασμένους ψήφους, τρία με δύο. Το πρωί ο δικηγόρος μού τα 'πε σωστά, τέσσερα μ' έναν. Ο αδελφός τής Στ. 3 με 2. Εγώ άκουγα και δεν άκουγα. Μου είπανε και για αίτηση αναστολής. Συναντήθηκα και με κείνους που κάναν τα παζάρια. Ο ένας μου ζήτησε 10 λίρες στο χέρι και 10 μετά. Είχαμε μαζέψει ως τότε και δώσαμε 50 λίρες. Μα πέφτανε 200, 300 μαζεμένες –πού να τις βρω; Μόνη μου λαχτάρα πώς θα τον δω. Τρέχοντας την άλλη μέρα πάω στη φυλακή, πάω Κυριακή και Δευτέρα, τον φωνάζανε αμέσως. Μου λέει: «Να 'ρθεις κι αύριο, να 'ρχεσαι, για θανατοποινίτες επιτρέπεται», μου ξαναλέει, «φέρε χαρτί και μολύβι, θα μου τα δώσουνε, πες τ' όνομά μου και πως είμαι σε θάνατο». Και με κοίταζε, τον κοίταξα.

Τη δεύτερη μέρα μου είπε: «Δε θα εκτελεστούμε αμέσως, δώσε τα τσιγάρα σου για τους παμψηφεί». Ανοίξανε και τον παπά. Κατέβηκε κούτσα κούτσα. Φωνάζανε και τον Η. Εγώ έκλαιγα: «δεν το θέλω που κλαίω», τους έλεγα. «Κοίτα μην πάθεις εσύ τίποτα, σε θέλω να το δείξεις». Έτσι μου λέγαν. «Μείνετε ήσυχοι», άλλο δεν εύρισκα να πω.

Μου λέγανε «να κινηθούν οι συγγενείς όλοι μαζί, για όλους...» Και μου δίνανε οδηγίες όπως για μια οποιαδήποτε υπόθεση σα να ελπίζανε.

Πιάσαμε τα τρεχάματα. Και τι δε δοκιμάσαμε. Καμπόσοι πιέζανε για δήλωση: «Να πάτε να τους καταφέρετε». Άλλοι σου λέ-

γανε άχρηστα λόγια «να 'τανε άλλοτες η ψηφοφορία». «Να 'τανε ο τάδε πρόεδρος». Από πού να πιαστείς.

Ξαναπήγα Τετάρτη. Φωνάξανε και το Φώτη και το Γιάννη, ωραίο παιδί, ακούμπησε στην κολόνα πίσω απ' τη σίτα. «Πώς ακουμπάς έτσι;» του λέω, μου φάνηκε σπαραχτικό έτσι όπως ακουμπούσε. «Πώς ν' ακουμπήσω να σ' αρέσει;» μου λέει και χαμογελούσε. Ύστερα είπανε για τις μητέρες μας: «Να σας δω, πως θα τους σταθήτε, ψυχραιμία...» Εγώ ρώτησα: «Ποιοι σας προδώσανε, ξέρετε;» «Δεν έχει σημασία τώρα τούτο», μου λέει και σα να φυσούσε από μέσα τους ένας δικός τους αέρας, ένα θάρρος. Κείνη τη στιγμή έγινε φασαρία. Περνούσε μια κουστωδία στο διάδρομο. «Ήρθε ο Νομάρχης για κάτι διατυπώσεις». «Πάρτε την» είπε κάποιος και με τραβήξανε. Αυτό ήτανε.

Άμα ξαναπήγα δε μας βάλανε μέσα. «Ποιους ζητάτε;» «Τους θανατοποινίτες της τάδε δίκης», «άει στο διάολο, τους εκτελέσανε», φώναξε ο ένας δεσμοφύλακας. Ο άλλος έκανε με το κεφάλι του «όχι, αύριο μεθαύριο. Φύγετε θα ρίξουμε». Δε φεύγαμε. Βλέπομε 2 παπάδες, τρέχομε: «Για τους τάδε και τάδε. Δώστε τους τα φρούτα μας αν είναι ζωντανοί». Ο ένας άγριος, ο άλλος έσκυψε, τα πήρε. Μάθαμε πως τους δώσανε, μας το 'πανε οι συγκρατούμενοι. Έπειτα φύγαμε, γυρίζαμε, γυρίζαμε στους δρόμους.

38. *Αχ γιόκα μου εσύ 'σαι;*

ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΜΙΑ ΑΓΡΟΤΙΣΣΑ

ΠΕΡΙΜΕΝΑΜΕ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ και τότες ήβγαμε, ήρθαμε σε δυο μαγαριά, δυο μάχες. Τους γυρεύαμε στο χορτάρι μέσα που γίνεται μισό μπόι απ' τις δροσιές, λίγο λίγο να σκάψεις τρέχει νερό. Κι οι φτέρες στρώμα. Εδώ γεμίζανε τα παιδιά τα βαρελάκια τους. Παρακάτω, στο στενό κατάμεσα στήσανε πέτρες και πολεμήσανε.

Απ' το χωριό πήραμε κρασί, στραγάλια, σταφίδες, ένα ρόδι. Στο τελευταίο χωριό μας έδωσε τσάπα μια γριά που μας κοιμίσει. «Να πάτε, να πάτε στο καλό, να τα βρήτε τα παιδιά μας, εγώ δεν ξέρω κατά πού να πάω, γήτανε φευγάτος ο δικός μου εγγονός, πέρασε θάλασσα και πήε, αλίμονο».

Στο δρόμο απαντήσαμε κι άλλες γυναίκες φορτωμένες χόρτα: «Πού πανταπάτε; Μπας πάτε για τα παιδάκια σας;»

Η μια μας είπε τον αγώνα της, πώς κίνησε πριν καταπάσει ο πόλεμος, της δείξανε πού ήτανε ο γιος της θαμμένος, μάζεψε βράχια και του 'κανε σταυρό, πήγαν απ' το κοντινό χωριό οι άλλοι και τον χαλάσανε και το 'μαθε και ξαναπήγε μες στις φωτιές, της ξαναγκρεμίζουνε τα σημάδια οι Μάηδες.

«Μα πώς να το βαστάξω, πώς να σ' έχω περιφρονημένο, να σ' έχουνε περιφρονημένο και στο θάνατο γιε μου... αμ θα σας περάσει σκυλιά; Πήρα και σημάδεψα κείνο το μέρος όλο με ασβέστη, έφεξε σα μάρμαρο». «Και μεις τα ίδια, κι άλλες πόσες ακόμη ψάχνομε».

Απ' το Στενό παραπάνω είναι τα Τρία Ελάτια κι από κει «ενούς τσιγάρου δρόμο, τραβήξτε δεξιά», μας ορμήνεψε κείνος ο φυλακισμένος αντάρτης. Και να ιδείς κείνα τα δέντρα του βουνού, τα πήζουνε οι πρωϊνές δροσιές κι οι πάχνες και κρυσταλλιάζανε, άμα ψηλώσει ο ήλιος πες πως λάμπουνε αναμμένοι πολυέλαιοι, τα μάτια θαμπώνανε απ' το κλάμα κι απ' τη λάμψη. Στα πουρνάρια

κρέμονται τα μούσκλια σα γονίδι του μελισσιού, θρέφουνε και κρεμούνε στο απάγκιο του δέντρου, απ' του νοτιά τη μεριά, όσοι χάνουν το δρόμο στο δάσος, απ' τα μούσκλια γνωρίζουνε Νοτιά και Βοριά, μας το λέγαν αυτοί. Μες στους λόγγους είχανε αυτοί γιατάκια, κρυμμένοι σαν τ' αγρίμια, παιδί μου έχουνε ψυχή και βαστούνε, ας μην κερδίζουμε...

Κι ένα κοριτσάκι το 'στειλε η γριά μαζί μας. Άμα φτάσαμε άνοιξε τα χεράκια του και μας είπε: «Από δω κι από κει να σκάψτε» και μου λέει η νύφη μου: «Ε μάνα, τον ήβραμε τάχα το Μανόλη;»

Πέτρες ήτανε πολλές, χωμένες στο χώμα και καταμεσής μian ίσια πέτρα σα χτιστή, με τα νύχια σκάβαμε και σκούζαμε, γυρίζαμε γύρω γύρω, βάθυνε ο λάκκος, τους σκάβουνε πιο βαθιά οι συντρόφοι, ένα μπόι για προφύλαξη μην τους βρούνε οι άλλοι. Κι άξαφνα φανήκανε τα κοκαλάκια της κεφαλής, σα μαργαριταρένια κόρες μου, πιάσαμε το θρήνο και ψάχναμε και κοσκινίζαμε, ήβραμε κομμάτι χακί, ήβραμε κουμπιά, κόπτσες, αχ σου φεύγει το αίμα τέτοιες ώρες σαν το ξερό σφουγγάρι γίνεσαι, ήβραμε κι ένα ποδάρι όχι τ' άλλο. Τάχα λιώνουνε καμπόσα κόκαλα πιο καλά, τάχατε ήτανε το παιδί σακατεμένο; Μαζέψαμε και τα κουμπιά και τα φιλούσαμε «γιε μ' που σου τα 'ραψα μια νύχτα που κατέβηκες κρυφά» κι ο τόπος καλέ μοσχοβολούσε, καθώς τ' αποθέσαμε όλα σ' ένα κάτασπρο μαντίλι, όμορφα, όμορφα, «σταθείτε λέω, μην απλώσει άλλη καμιά» κι άρπαξα εγώ τη μασέλα του στη φούχτα μου, γνώρισα ένα χρυσό δοντάκι που το 'χε από μικρός που πήγαινε σχολείο, τον είχε πάει ο μπάρμπαρ του στη Χώρα. Πλύναμε τα κόκαλα όλα με κρασί, κόψαμε δυο κλώνους έλατο, στρώσαμε πάνω τ' άσπρο μαντίλι και πάλι άλλο ένα μεταξωτό. «Αχ γιόκα μου εσύ 'σαι; Ο λιόντας, ο πεύκος μου και σε βαστώ σ' ένα δεματάκι, ωχ στην αμασκάλη...»

Ο ΚΟΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ τ. Β'
ΑΝΑΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ 2005
ΣΕ 500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Αρ. εκτ. 1182

αυτάρ τον καταγγέλλω
* ημερολόγιο ανέθεσε
καταγγέλλω!!!

Μαλλον οχι 2/2021

~~_____~~
~~_____~~

από β' τάξη "Κοινωνία",
σελ. 150 η ημερολόγιο.

καταγγέλλω 150

Ο κοινός λόγος αίσθημα και μετάδοση άμεση, πράξη συνηθισμένη, τέλεια: γεμίζεις ένα ποτήρι νερό, πίνεις ή προσφέρεις, περνά το λεωφορείο, σταματά, μπαίνεις. Έτσι απλά, τέλεια, θυμάσαι ιστορίες, περιστατικά, μεγάλα, μικρά και παραμικρά, με λόγια κοινά μια ζωή, πολλές ζωές, εποχές ολόκληρες ζωντανεύουνε, βρίσκουνε θέση κοντά στη δική μας για λίγο διάστημα, κάποτε για πάντα.

Η Έλλη Παπαδημητρίου (Σμύρνη 1906 - Αθήνα 1993) είχε αρχίσει να συγκεντρώνει μουσικά ακούσματα, λαϊκές αφηγήσεις, προφορικές μαρτυρίες και προσωπικές καταγραφές γεγονότων πριν από το 1930. Πρωτοδημοσιεύει όμως μέρος της δουλειάς αυτής το 1964 και συνεχίζει μέχρι το 1979, για λόγους πολιτικούς και κοινωνικούς κατά τρόπο "ανώμαλο", όπως παρατηρεί η ίδια σε έναν από τους προλόγους της: *Η ανωμαλία στην έκδοση έχει σχέση με τις "ανωμαλίες" που ξέρομε: παράνομα κόμματα, κρυμμένα χαρτιά κλπ., όσο κυβερνούσανε καθαρές ή μικτές φασιστικές εξουσίες. Ωστόσο και τα περιστασιακά και άνισα τούτα κείμενα συναρμολογούνε σωστά την εποχή τους, το πάθος και το κλίμα της, τον ταπεινό, καθημερινό και τον κορυφωμένο ηρωισμό. Καθώς τον αποτυπώνουν κοινοί άνθρωποι με το λόγο τους, τον είπαμε και αυτόν κοινό, ένα μέσο ζωντανό για ζωντανή μετάδοση.*

Η νέα αυτή έκδοση του *Κοινού Λόγου* σε τρεις αναδιαρθρωμένους τόμους εγκαινιάζει τη σειρά «Παρ' ολίγον Άπαντα» της Έλλης Παπαδημητρίου στις εκδόσεις «Ερμής», και περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

Πρώτος τόμος: • Πρώτος πόλεμος 1914, 1915, 1919, 1922
• Δεύτερος πόλεμος 1940-1941

Δεύτερος τόμος: • 1941-1945
• 1945-1950

Τρίτος τόμος: • Δεκαετία 1942-1950 (κείμενα της Αντίστασης)
• Ακούμε τη φωνή σου πατρίδα (κείμενα της Αντίστασης)
• Της ειρηνικής ζωής
(Δεκαετία 1930-1940, Δεκαετία 1965-1975, Αχρονολόγητα)

ΕΛΛΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
"Τα Παρ' ολίγον Άπαντα"

ISBN 960-320-147-2